

Wojciech Dawid Krzeszowski

FINANSOWE INSTRUMENTY ZABEZPIECZAJĄCE W KSIĘGACH RACHUNKOWYCH

Przedsiębiorstwo dąży do osiągnięcia zysków z przeprowadzanych operacji, stara się także unikać niepotrzebnego ryzyka. W tym celu podejmuje działania, które mają to ryzyko obniżyć i zwiększyć pewność działania. Jednym z rozwiązań jest wykorzystanie finansowych instrumentów zabezpieczających. Operacje na instrumentach finansowych wiążą się z koniecznością ich ewidencji w księgach rachunkowych. Problemy z tym związane będą przedmiotem rozważań niniejszego artykułu.

Przez **instrument finansowy** rozumie się kontrakt, który powoduje powstanie aktywów finansowych u jednej strony i zobowiązania finansowego albo instrumentu kapitałowego u drugiej strony, pod warunkiem że z kontraktu zawartego pomiędzy dwiema lub więcej stronami jednoznacznie wynikają skutki gospodarcze, bez względu na to, czy wykonanie praw lub zobowiązań wynikających z kontraktu ma charakter bezwarunkowy albo warunkowy (art. 3, ust.1, p. 23 ustawy o rachunkowości – dalej u.r.).

Szczególłą grupę instrumentów finansowych stanowią **instrumenty zabezpieczające** wartość innych aktywów lub pasywów. Są to instrumenty pochodne, a w uzasadnionych przypadkach także aktywa finansowe lub zobowiązania finansowe¹, nie będące instrumentami pochodnymi, co do których oczekuje się, że ich wartość godziwa lub związane z nimi przepływy pieniężne skompensują zmiany wartości godziwej zabezpieczanej pozycji lub związanych z nią przepływów pie-

¹ Aktywa finansowe lub zobowiązania finansowe nie będące instrumentami pochodnymi mogą być instrumentem zabezpieczającym wyłącznie wtedy, gdy służą do zabezpieczania ryzyka zmiany kursu walut, a ich wartość godziwą można wiarygodnie ustalić (§29. ust. 2 Rozporządzenia Ministra Finansów z 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych oraz Rozporządzenie Ministra Finansów z 23 lutego 2004 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych – dalej r.i.f.]. Ponadto instrumentem zabezpieczającym nie mogą być wystawione przez jednostkę opcje.

nieżnych [§3, p.17 r.i.f.]. Można powiedzieć, że instrumenty pochodne dzieli się na instrumenty pochodne przeznaczone do obrotu oraz instrumenty pochodne zabezpieczające.

Nabyte lub powstałe aktywa finansowe ujmuje się w księgach rachunkowych na dzień ich nabycia albo powstania **według ceny nabycia**, to jest **w wartości godziwej** poniesionych wydatków lub przekazanych w zamian innych składników majątkowych² (§13.1 r.i.f.). Do kosztów zakupu aktywów finansowych zalicza się prowizje maklerskie, opłaty skarbowe, opłaty giełdowe, koszty analizy opłacalności zakupu aktywów finansowych, itp. **Zobowiązania finansowe** ujmuje się w księgach rachunkowych na dzień ich powstania **w wartości godziwej** uzyskanej kwoty lub wartości otrzymanych innych składników majątkowych.

W przypadku **zabezpieczania wartości godziwej**³, zyski lub straty z wyceny instrumentu zabezpieczającego w wartości godziwej lub z wyceny składnika walutowego instrumentu zabezpieczającego – nie będącego instrumentem pochodnym – ujmuje się w księgach rachunkowych bieżąco, jako przychody lub koszty finansowe okresu sprawozdawczego (§32 r.i.f.). Skutki przeszacowania pozycji zabezpieczanej, spowodowane przez określone ryzyko poddane zabezpieczeniu, odpowiednio podwyższające lub pomniejszające wartość tej pozycji wykazaną w księgach rachunkowych, zalicza się bieżąco do przychodów lub kosztów finansowych okresu sprawozdawczego. Dotyczy to również zwiększania i zmniejszania wartości pozycji zabezpieczanych, które w innym przypadku – jako skutki przeszacowania – byłyby odniesione na kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny.

Ustalone od dnia rozpoczęcia zabezpieczania i wykazane w księgach rachunkowych skutki przeszacowania wartości godziwej oprocentowanego instrumentu finansowego rozlicza się w pełni w okresie rozpoczynającym się od dnia, w którym nastąpiło przeszacowanie wartości godziwej zabezpieczanego instrumentu, do terminu wymagalności. Skutki te zalicza się odpowiednio do przychodów lub kosztów finansowych okresu sprawozdawczego.

Przykład

Zabezpieczanie wartości godziwej za pomocą kontraktu forward.

Przedsiębiorstwo Beta zaciągnęło 1 sierpnia 2004 r. pożyczkę na kwotę 1 mln euro. Będzie spłacać ją za pół roku. Kurs kasowy euro w momencie zaciągnięcia

² W podobny sposób definiuje się cenę nabycia aktywów finansowych w ustawie o rachunkowości (art. 28. ust. 2), według której za cenę nabycia uważa się kwotę obejmującą cenę zakupu tego składnika majątku powiększoną o koszty związane z zakupem. W przypadku nabycia udziałów (akcji) w drodze egzekucji za cenę nabycia uważa się cenę nabycia ustaloną w postępowaniu egzekucyjnym, powiększoną o koszty poniesione w toku postępowania egzekucyjnego, które nie zostały spółce zwrócone.

³ Zabezpieczanie wartości godziwej jest rozumiane jako zabezpieczenie wpływu na wynik finansowy zmian wartości godziwej, np. zmiany wartości posiadanych akcji, zmiany wartości obligacji lub kredytu wyrażonej w dolarach na skutek zmian kursu walutowego. Zabezpieczenie wartości godziwej odbywa się w odniesieniu do już istniejących aktywów lub pasywów.

kredytu wynosił 4,79 zł/euro. Obawiając się spadku kursu złotego względem euro, jednostka zawarła 15 sierpnia 2004 r. z bankiem City kontrakt terminowy forward na kupno 1 mln euro 31 stycznia 2005 r. według kursu terminowego 4,80 zł/euro. Sposób ujęcia operacji gospodarczych związanych z zabezpieczaniem został przedstawiony poniżej.

1. Ujęcie zaciągniętej pożyczki ($4,79 \cdot 1\,000\,000 = 4\,790\,000$ zł)

(Na koncie 247 Pozostałe rozrachunki – zaciągnięte pożyczki)

2. Ujęcie kontraktu forward w momencie zawarcia ($4,80 \cdot 1\,000\,000 = 4\,800\,000$ zł)

(WN na koncie 145 Aktywa finansowe krótkoterminowe – inne aktywa finansowe oraz MA na koncie 247 Pozostałe rozrachunki zewnętrzne – inne)

W bilansie należy wykazywać wartość zawartego kontraktu forward *per saldo*, a więc jako różnicę między aktywami finansowymi a zobowiązaniami finansowymi (na początku jest ona równa 0).

3. Wycena na dzień bilansowy 31 grudnia 2004 r. (kurs kasowy na dzień bilansowy wynosi 4,84 zł/euro, a terminowy na datę 31 stycznia 2005 r. wynosi 4,85 zł/euro)

a) zmiana wartości instrumentu zabezpieczanego – pożyczki ($((4,84 - 4,79) \cdot 1\,000\,000 = 50\,000$ zł)

(WN na koncie 756 Koszty finansowe – inne oraz MA na koncie 247. Pozostałe rozrachunki zewnętrzne – pożyczki zaciągnięte);

b) zmiana wartości instrumentu zabezpieczającego – kontraktu ($((4,85 - 4,80) \cdot 1\,000\,000 = 50\,000$ zł)

(WN na koncie 145 Aktywa finansowe krótkoterminowe – inne aktywa finansowe oraz MA na koncie 750 Przychody finansowe – inne).

Dla uproszczenia w przykładzie nie dyskontuje się otrzymanej kwoty z wyceny. Aby dokonać dokładnej wyceny, należałoby kwotę 50 000 zł (różnicę z wyceny) zdyskontować ze stycznia 2005 na grudzień 2004 za pomocą wyrażenia $1/(1+i)^{(1/12)}$, gdzie i to stopa dyskontowa, np. WIBOR. Ponadto należy sprawdzić, czy zabezpieczenie za pomocą kontraktu forward jest efektywne, tj. czy relacja zmian instrumentu zabezpieczanego do zmian instrumentu zabezpieczającego waha się w granicach 80-125%. W przykładzie warunek ten jest spełniony, gdyż $50\,000/50\,000 = 100\%$.

4. Rozliczenie pożyczki i kontraktu (kurs kasowy na dzień 31 stycznia 2005 r. wynosi 4,86 zł/euro)

a) spłata pożyczki (4 860 000 zł)

(WN na koncie 247 Pozostałe rozrachunki zewnętrzne – pożyczki zaciągnięte oraz MA na koncie 110 Rachunki bankowe)

b) różnice kursowe od pożyczki ($((4,86 - 4,84) \cdot 1\,000\,000 = 20\,000$ zł)

(WN na koncie 756 Koszty finansowe – inne oraz MA na koncie 247 Pozostałe rozrachunki – pożyczki zaciągnięte)

c) Wycena kontraktu forward na moment rozliczenia ($((4,86 - 4,85) \cdot 1\,000\,000 = 10\,000$ zł)

(WN na koncie 145 Aktywa finansowe krótkoterminowe – inne aktywa finansowe oraz MA na koncie 750 Przychody finansowe – inne)

d) Rozliczenie kontraktu

(WN na koncie 247 Pozostałe rozrachunki zewnętrzne – inne, WN na koncie 110 Rachunki bankowe oraz MA na koncie 145 Aktywa finansowe krótkoterminowe – inne aktywa finansowe)

Również w momencie rozliczenia kontraktu forward należy sprawdzić efektywność zabezpieczenia (warunek ten w przykładzie w momencie rozliczenia jest również spełniony $70\,000/60\,000 = 117\%$). Jeżeli zabezpieczenie nie jest efektywne, to instrument zabezpieczający powinien zostać przekwalifikowany do instrumentów finansowych przeznaczonych do obrotu, a skutki związane z jego wyceną nie mogą być już wykazywane w pozycji zabezpieczanej.

Ewidencja księgowa do przykładu

110 Rachunki bankowe				247 Pozostałe rozrachunki			
Sp)	X	4 860 000,00	(4a	4a)	4 860 000,00	4 790 000,00	(1
1)	4 790 000,00			4d)	4 800 000,00	50 000,00	(3a
4d)	60 000,00					20 000,00	(4b
						4 800 000,00	(2
145 Aktywa finansowe krótkoterminowe				750 Przychody finansowe			
2)	4 800 000,00	4 860 000,00	(4d			50 000,00	(3b
3b)	50 000,00					10 000,00	(4c
4c)	10 000,00						
756 Koszty finansowe							
3a)	50 000,00						
4b)	20 000,00						

Zyski albo straty z wyceny wartości godziwej instrumentu zabezpieczającego lub z wyceny składnika walutowego instrumentu zabezpieczającego nie będącego instrumentem pochodnym, w części uznanej za efektywne zabezpieczenie **przyszłych przepływów pieniężnych**⁴ związanych z zabezpieczaną pozycją, odnosi się

⁴ Poprzez zabezpieczanie przepływów pieniężnych rozumie się ograniczenie zagrożenia wpływu na wynik finansowy zmian w przepływach pieniężnych wynikających z określonego ryzyka związanego z wprowadzonymi do ksiąg rachunkowych aktywami i zobowiązaniami, uprawdopodobnionymi przyszłymi zobowiązaniami lub planowanymi transakcjami. Przykładem tego może być zabezpieczenie zmian wartości stopy procentowej, w przypadku kiedy przedsiębiorstwo zaciągnęło kredyt bankowy (lub wyemitowało obligacje) według zmiennego oprocentowania. Innym przykładem jest sytuacja, kiedy jednostka będzie sprzedawać za dwa miesiące towary dla odbiorcy zagranicznego i zabezpiecza się przed spadkiem kursu walutowego.

na kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny (§33 r.i.f.). Poziom efektywności uznaje się za wysoki wtedy, gdy w myśl przyjętych założeń przez cały okres zabezpieczenia niemal całkowita kwota zmian wartości godziwej zabezpieczanej pozycji lub związanych z nią przepływów pieniężnych zostaje skompensowana zmianami wartości godziwej albo przepływów pieniężnych instrumentu zabezpieczającego, a rzeczywiście osiągnięty poziom efektywności zabezpieczenia mieści się w przedziale od 80 do 125% (§28, ust. 4 r.i.f.). Jednak dalsza część przepisów §33 r.i.f., mówiąca o „pełnym efektywnym zabezpieczeniu”, sugeruje, że w tym przypadku ustawodawca miał na myśli zabezpieczenie zmian w 100%.

Bezwzględna wartość kwoty odniesionej na kapitał, to jest w pełni efektywnego zabezpieczenia, nie może być jednak wyższa od wartości godziwej skumulowanych od dnia rozpoczęcia zabezpieczania zmian przyszłych przepływów pieniężnych związanych z zabezpieczaną pozycją. Jeżeli zatem wartość godziwa skumulowanych zmian instrumentu zabezpieczanego wyniosła, np. 7500 zł, to kwota zmian wartości instrumentu zabezpieczającego odniesiona na kapitał z aktualizacji wyceny nie może jej przekroczyć.

Pozostałą część skutków przeszacowania instrumentu zabezpieczającego, obejmującą kwotę nie stanowiącą w pełni efektywnego zabezpieczenia – jeżeli instrumentem zabezpieczającym jest pochodny instrument finansowy – zalicza się do przychodów lub kosztów finansowych okresu sprawozdawczego.

Wykazane w kapitale (funduszu) z aktualizacji wyceny zyski lub straty z przeszacowania instrumentu zabezpieczającego zalicza się odpowiednio do przychodów albo kosztów finansowych tego okresu sprawozdawczego, w którym zabezpieczone uprawdopodobnione przyszłe zobowiązanie lub planowana transakcja powoduje powstanie przychodów albo kosztów finansowych. Jednak wyjątek stanowi sytuacja, kiedy uprawdopodobnione przyszłe zobowiązanie lub planowana transakcja poddane zabezpieczeniu powodują powstanie aktywów lub zobowiązań⁵: na dzień wprowadzenia tych pozycji do ksiąg rachunkowych zyski lub straty z przeszacowania instrumentu zabezpieczającego ujęte do tego dnia w kapitale (funduszu) z aktualizacji wyceny odpisuje się i odpowiednio dolicza do ceny nabycia lub inaczej określonej wartości początkowej wprowadzonych do ksiąg rachunkowych aktywów lub zobowiązań. W niektórych przypadkach rozwiązań zawartych w §33 r.i.f. nie stosuje się, np. od dnia, gdy instrument zabezpieczający wygaś, został zbyty, wypowiedziany lub wykonany; od dnia kiedy w ocenie jednostki planowana transakcja lub uprawdopodobnione przyszłe zobowiązanie nie będą wykonane⁶.

⁵ Przykładem może być sytuacja dotycząca środków trwałych w budowie. W przypadku tym, podobnie jak odsetki i różnice kursowe z nimi związane, również skutki zabezpieczenia będą odpowiednio korygowały wartość tych środków trwałych w budowie do momentu oddania ich do użytkowania. Innym przykładem jest planowana przyszła transakcja w walucie obcej z tytułu sprzedaży towarów na eksport.

⁶ Szerzej na ten temat patrz §33, ust. 5 r.i.f.

Jak wynika z rozważań, ewidencja finansowych instrumentów zabezpieczających jest stosunkowo złożona i wymaga określonej wiedzy z zakresu nie tylko rachunkowości, ale także szeroko rozumianych finansów.

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych (DzU z dnia 22 grudnia 2001 r.) oraz rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 23 lutego 2004 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych.

Ustawa o rachunkowości (DzU 2002 nr 76, poz. 694 oraz 2003 nr 60, poz. 535, nr 124, poz. 1152, nr 139, poz. 1324, nr 229, poz. 2276).

FINANCIAL HEDGING INSTRUMENTS IN THE ACCOUNTING BOOKS

Summary

Financial hedging instruments can be used as a method of limiting the risk of business operations. The use of such instruments requires their recording in the accounting books. Issues related to the above are discussed in the following article.

Dr Wojciech Dawid Krzeszowski jest adiunktem w Katedrze Rachunku Kosztów i Rachunkowości Zarządczej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.